Iš Lietuvos išvežami archyvai,

arba Kaip prezidentas A.Brazauskas gelbėja "milžiniškas investicijas"

Ričardas JARMALAVIČIUS

Prezidentui A.Brazauskui praėjusių metų rugsėjį viešint Jungtinėse Amerikos Valstijose, atsirado preliminarus jo susitarimas su ICF koncerno savininku K.Ikanu dėl didelės bendros vagonų gamyklos Lietuvoje steigimo. Sąlyga - Lietuva atiduoda JAV žydams YIVO archyvų, esančių Vilniuje, kopijas.

Tiesa, JAV žydų atstovai tvirtina, kad iš pradžių jiems buvo pažadėti originalai. Tačiau Lietuvos archyvų generalinės direkcijos generalinis direktorius G.Ilgūnas tvirtina, kad taip negaleję būti, nes pagal mūsų šalies Archyvų įstatymą originalai negali būti išvežti iš Lietuvos.

Kad ir kaip ten buvo, žydų atstovai šiuo klausimu visais įmanomais būdais emė spausti Lietuvos valdžią, veikti pramoninkus ir bankininkus, kurie jau buvo pažadėję pagalbą mūsų šaliai.

"Aš jus perspėju ir raginu, **dokumentų grupės. Pirma grupė - 93 bylos suformuotų ir aprašytų dokumentų, antra - fiziškai sutvarkyti, bet neaprašyti dokumentai, sveriantys 138,73 kg, trečia - dokumentų pabiros, sveriančios 655,75 kg.**

●●●

Praėjusių metų lapkričio 3 d. prezidentas A.Brazauskas į pasitarimą sukvietė savo patarėjus R.Geleževičių ir J.Paleckį, Seimo kanclerį N.Germaną, URM sekretorių A.Januškį, teisingumo ministrą J.Prapiestį, Generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyriaus vyriausiąjį

tų kopijų išvežimo tvarką nustato ir leidimus išduoda valstybiniai archyvų fondo priežiūros ir valdymo organai, atsižvelgdami į Lietuvos valstybės ir visuomenės interesus". Dėl interesų **prezidentas buvo pasakęs nevienareikšmiškai: "(...) galime prarasti milžiniškas investicijas"**

Tad jau lapkričio 8 d. A.Brazausko kabinete per atitinkamų žinybų vadovų pasitarimą nutarta inventorizuoti Lietuvoje saugomus YIVO archyvinius dokumentus, tikslia nustatant jų pobūdį, taip pat parengti Vyriausybės nutarimo projektą, kuris, neprieštaraudamas 1990 m. vasario 13 d. Lietuvos TSR Archyvų įstatymo 17 straipsniui, leistų YIVO dokumentus išvežti į Niujorke veikiantį YIVO institutą, kur jie būtų sutvarkyti ir nukopijuoti. Tie-

kad ši problema būtų sprendžiama nedelsiant, kad nebūtų atidėjiama, kaip tai trunka jau beveik metus, - sakoma viename iš S.Velionskio firmos "Global Technology Group, Ltd." vice-prezidento rašino R.Grynvaldo laiške Lietuvos ambasadoriui Vašingtone A.Bidvitui - Viskas, ką aš dėl jūsų galiu padaryti, tai laiku perspėti, dėl ko žinote, kad mes nenorime užgauti Lietuvos, bet, manau, tai galėtų suteršti Lietuvos vardą."

Iš "Respublikos" dosjė:

Žydų instituto YIVO įkūrimas 1925 metais Vilniuje, vokiečių okupacijos metais, siekimo sritys. Buvo suskaupęs savo biblioteką, archyvą. Antrojo pasaulinio karo metu dalis instituto sukauptos medžiagos žuvo, dalį naciai išvežė į Vokietiją, o sąjungininkai po šios šalies išvaduavimo viską perdavė Niujorko žydams. Taip YIVO institutas atsidūrė Niujorke, kur veikia ir iki šol. Lietuvoje likę knygų fondai 1949 metais buvo perduoti Knygų rūmams, o dokumentai buvo padėti į ūkio dalį - Knygų rūmams, Valstybiniam ir istorijos archyvams. Šiuo metu daugiausia YIVO instituto dokumentų saugoma Valstybiniame archyve.

1990 m. balandžio 6 d. buvo paskelbta YIVO instituto suteikta su Knygų rūmų Bibliografijos ir knygotyros centro judėjimo ir sakoriumi bei Archyvų generalinė direkcija dėl kartotekų kopijų perdavimo Žydų institutui. Knygų rūmų darbuotojai padarė dvejų iš penkių kartotekų kopijas. Vėliau darbas dėl "techninių priežasčių" sustojo.

1994 m. rugsėjį YIVO institutas tondai iš Knygų rūmų buvo perduoti Centriniam valstybiniam archyvui. Užtikrinotos tvirtos

kad "Respublikos" dosjė nuo pirmojo žvilgsnio atrodo paprasta, o jos neišspręndė galime prarasti milžiniškas investicijas", - paberėje A.Brazauskas.

"Vežiuodamas į Izraelį, turiu turėti galimybę teisėtai padovanoti šiai valstybei kai kuriuos žydų raštus, esančius Lietuvoje ir mums nereikalingus, naštrinėtus ypatingos vertės", - sakė prezidentas. Visi pasitarimo dalyviai, "Respublikos" duomenimis, valstybės vadovo mintimis pritarė Liko vienas "bet".

Dar 1990 m. vasario 13 d. priimto Lietuvos TSR Archyvų įstatymo 17 straipsnyje nurodoma, kad "draudžiama išvežti iš Lietuvos TSR valstybinio archyvų fondo bei politinių, visuomeninių, konfesinių organizacijų ir kitų Lietuvos TSR teritorijoje esančių juridinių asmenų dokumentų fondų dokumentų originalus arba jiems prilygstančias kopijas". Taigi nepriklausomai nuo prezidento minčių, ar tų dokumentų mums reikia, ar ne, juos išvezti draudžiama. Tačiau pasinaudota kažkodėl to paties straipsnio antroje dalyje paliktu islyga, kad "Lietuvos archyvų fondo dokumentų bei legalizuotų kilo didžiulis skandalas".

✈ "TSK Lietuvoje įmanomi tokie dalykai. - "Respublikai" paaiškino menotyrininkas, išgamėsis archyvų specialistas L.Žilevičius - Kur dar pasaulyje galėtų būti, kad leidžiama iš šalies išvežti archyvų originalus? Kas galėtų garantuoti, kad jie sugrįš? Tai yra nusikaltimas prieš tautos kultūrą ir istoriją! Net Rusijoje, kai 1992 metais buvo bandyta keliems Amerikos firmoms parduoti Centrinio valstybinio archyvo kopijas (!), kilo didžiulis skandalas".

✈ Tuo tarpu jau iš pačių dienų lapkričio 8-ąją, Centrinio valstybės archyvo direktorius A.Nadiers kelias archyvo bylas jau paėmė su savimi. Vasario pabaigoje Centrinio valstybės archyvo direktorius A.Nadiers kelias archyvo bylas jau paėmė su savimi. Vasario pabaigoje Centrinio valstybės YIVO instituto direktorius instituto pasirašė sutartį. Ir YIVO institutas pasirašė sutartį. Ir bee archyvo direkcija ir YIVO institutas pasirašė sutartį, kad iš Lietuvos YIVO institutas ir gražinti. nukopijuoti ir grąžinti gautus dokumentus sutvarkyti su įsipareigojimais iš Lietuvos YIVO instituto pranešimo sa. Numpėsta dar paminėti oficialaus YIVO instituto prakuroro V.Vaičekauską, kuriuos supažindino su sumanymu įsteigti specialią darbo grupę, kuri "teiktų siūlymus valstybės institucijoms dėl žydų tautos kultūros paliktino tvarkymo, su žydų genocidu susijusių klausimų įvertinimo ir glaudesnių santykių su Izraeliu nustatymo". Mat, anot A.Brazausko, visi šie klausimai yra "neaprėpiami tiesiai tarp savęs susiję ir geroksai komplikuoja Lietuvos valstybės gyvenimą". Kaip pavyzdį prezidentas aptarė YIVO archyvų denas pateike YIVO archyvų problemą, su kuria jis susidūrė rugsėjo mėnesį viešėdamas JAV. "Problema tik iš pirmo žvilgsnio